

TÜRK TARİH, ARKEOLOJYA VE ETNOGRAFYA DERGİSİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI ESKİ ESERLER VE MÜZELER
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ TARAFINDAN YAYIMLANIR

ANADOLU SELÇUK HÜKÜMDARI II NCI GİYASEDDİN KEYHÜSREV ADINA KESİLMİŞ OLAN DEĞERLİ BİR DİNAR

İbrahim ARTUK

Gerek Avrupa'nın tanınmış müzeleri gerekse Yurdumuzun müze sikke koleksiyonlarında, Anadolu Selçuk Hükümdarı II nci Gıyaseddin Keyhusrev bin Keykubad'ın (H. 634-644) 1236-1246 senesinde kesilmiş gümüş, bakır sikkelerine çokça tesadüf olunduğu halde altın sikkeleri pek azdır. Biz adı geçen Hükümdar'a ait değerli bir dinarı sikke koleksiyonumuza katmağa muvaffak olduk.

Dinar, 12 Temmuz 1943 gün 4023-1021 sayılı Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün isteğiyle, İstanbul Arkeoloji Müzelerince, Beyoğlu Tepebaşı Aynalıçeşme caddesi No. 33 te oturan seyyar antikacı Hikmet Karagür'den 1750 liraya satın alınmıştır.

Dinar Nüvizmatik Kabine kayıt defterinin 280 numarasını taşımakta, 24 ayar, 134 gram ağırlığında, 39 mm. kutruna olup gayet iyi muhafaza edilmiştir.

Dinarın her iki yüzü kenar ve ortada olmak üzere iç içe dairelerle ikiye bölünmüştür. Sahalar kabartma ve düzgün bir nush ile doldurulmuş olup kelimelerin pek azında nokta görülür.

Ön yüz, ortada: Lev. I

الامام
المستنصر بالله
امير المؤمنين

Birinci satırda 1, üçüncü satırda üstte 2, altta 1 olmak üzere 4 yıldız vardır. Bu hal II nci Keyhusrev sikkelerinde sık sık görülmektedir. Adı geçen Sultanın hükümet zamanı El-Mustansır Billah ve El-Mustasım Billah'ın devrine rasladığından sikkelerinde daima bu halifelerin isimleri yazılıdır.

Bilindiği üzere Abbasi halifeleri, sikkelerinde üç isim kullanmışlardır;

El-Mansur zamanında امير المؤمنين

El-Mehdi zamanında الخليفة

El-Memun » الامام [1]

Etrafta: ضرب هذا الدنيا ربدار الملك قونيه عمرها الله
بيقا مالكمها في سنه خمس ثلثين وستائه

Anlamı:

«Bu dinar Başşehir Konya'da kesildi, Tanrı orayı Malikinin varlığı ile mamur kılsın, 635 senesinde». عمرالله dan sonra gelen بيقا kelimesinde nin noktaları yoktur. Bu vaziyet dinar, Konya darb kelimelerinde de görülmektedir.

Arka yüz, ortada: Lev. II

السلطان

الاعظم كيخسرو

بن كيقباد

gibi isim ve başlıklar okunmaktadır. Keyhüsrev kelimesinde ك in üzerinde bulunması lâzım gelen çizgi konulmamıştır.

Etrafta:

والهكم اله واحد

لااله الا هو الرحمن الرحيم وما توفيقى

الابالله عليه توكلت

Bu satırlarda beklenilmeyen birtakım mânalar gizlidir:

والهكم اله واحد لااله الا هو الرحمن الرحيم

Tanrınız tekdir ve kendisinden başka tapılacak kimse yoktur, O hem Rahman hem de Rahim'dir (acıyan).

وما توفيقى الابالله عليه توكلت

bu işte benim talihim yoktur, ben Tanrının hidayet ve maneviyatı ile ona tevekkül ettim (Ona sığındım). Bu cümlelerin bir hicran ifade ettikleri görülüyor. Belki bunlar bir teessürün şiddetinden doğmuştur ve gittikçe

yaklaşmakta olan bir tehlikeden çekinen bahtsız bir insanın anlatımına benzer.

Tarihi araştırma:

Dinarda adı geçen sultan II nci Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuk Sultanı I inci Alâaddin Keykubadın oğludur. Babası Anadolu Selçukilerinin en güçlü padişahlarından. Siyasi olup, ilme büyük bir sevgisi vardı. Memleketi imar ile yeniden şehirler kurdu [2]. Anadolu'da cami, medrese, han ve saray gibi en mühim ve en nefis binalar onun zamanında vücuda getirilmişti.

Sultan Alâaddin öteden beri Suriye'yi sulh yolu ile ele geçirmek isteğinde idi. Buradaki küçük hükümetler, Meyyafarikin Eyyubilerinden Melik el-Eşref Muzafferiddin Musa ibn El-Melik El-Adil gibi bahadır bir adamdan yardım istediler. Bu durum Sultan Alâaddin'in canını sıkıyordu. Bu amaç ile Dumuşk'da hükümet eden Melik El-Adil'in oğullarından Melik El-Muazzam Şerafüddin İsa'nın kızkardeşi Melikei Adile ile Malatya sarayında büyük bir hazırlık vardı. Selçuk Sultanı Keykubad'ın evlenme töreni yapılacak idi. I inci Keykubad esasen evli olup zevcesi Mahiperi hatun idi ve bundan II inci Gıyaseddin Keyhüsrev adında bir oğlu olmuştu [3]. Alâaddin'in Melikei Adile'den iki oğlu dünyaya geldi: İzzeddin Kılıcaslan ve Rüküddin Süleyman. Sarayda eski karısı Mahiperi hatunun nüfuzu azalmış buna mukabil yeni prenses bütün saray kadınlarına hâkim bir durum almıştı. Bu durumdan faydalanarak oğlu İzzeddin Kılıcaslan'ı babasına veliahd gösterdi. Ancak övey oğlu Gıyaseddin Keyhusrev'i bu işte bir engel sayması ile onun gönlünü yaparak uzak bir yere göndermeği düşündüğünden, Tarihçi İbni Bibi'nin dediği gibi, kendisine Erzincan padişahlığını verdi ve yanına Atabek mevkiine tâyin ettirdiği Emir Mubarziddin Ertokuş vasıtasıyla Erzincan'da tahta oturdu. Bu olayları Sivas'tan kontrol eden Sultan Alâaddin oğlunun Erzincan'a yerleştiğine tamamiyle kanaat hâsıl ettiğinden âdeti üzere Kayseri'ye gelip bir müddet burada kaldı. Fakat Gıyaseddin Keyhusrev bu siyasetten memnun değildi. Çünkü babasının yerine doğrudan doğruya sultan olmak istiyordu. Övey kardeşinin veliahd gösterilmesi yüreğinde acı bir ukde olarak kaldı. İşte bu sıralarda Sultan Alâaddin'in Harezimşahlardan Celâleddin Menküberti ile münakaşaları başgösterdi. İlk zamanlarda bu iki hükümdar birbirlerine elçi göndermek suretiyle siyasi münasebetlerini ilerletmeğe muvaffak olmuş [4] hattâ Sultan Celâleddin yakın akrabasından bir kızı Gıyaseddin Keyhusrev'e nişanlamak yoluna gitmişti. Fakat bu sevgi uzun zaman devam etmedi. Zira Celâleddin Harezimşah Meluküleşref'in ülkelerinden biri olan Ahlat'ı kuşatarak aldı. Meluküleşref burasını tekrar geri almak için Alâaddin Keykubad ile birleşti. Şarkı Karahisar yakınında Akşehir ovasına, oradan Yassı Çimen'e gelindi. İki taraf arasında yapılan savaşta, 29 ramazan 627 [5], harb Celâleddin'in katli mağlubiyeti ile neticelendi. İşte bu bozgunluktan ve Celâleddin'in katlinden sonra etrafa dağılmış olan Harzemliler Sultan Alâaddin'in hizmetine girmek istediklerinden bunlar Kayseri'ye çağırıldı. Aralarında Kırhan Berke-

han gibi ün almış kumandanlar bulunuyordu. Biraz sonra Anadolu Selçuk Devleti mukadderatını alâkadar eden önemli bir olay vukua geldi.

Moğullar başlarında Çarmagun Nuvin olduğu halde ilk defa olarak Anadolu'da görünerek Sivas'a kadar olan sahayı yağma ve abalisini kılıçtan geçirerek geri döndüler. Sultan Alâaddin Moğul taarruzunun Gürcistan Melikesi Rosudan'ın teşviki ile olduğunu zannederek Gürcistan'a bir sefer yapmak mecburiyetinde kalmış ve bu arada birçok kaleler ele geçirmişti. Rosudan Sultanın teveccühünü kazanmak için kızını sultanın büyük oğlu Gıyaseddin Keyhusrev'e vermeği aklına koymuş [6], Alâaddin'de bunu münasip görmüştü.

Keyhusrev Selçuk tahtına geçtikten sonra bu prenses ile evlenmiştir. Alâaddin Keykubad'ın ölümünden az evvel Moğul Hakanı tarafından Ömer Kazvini adlı bir elçi geldi. Hakan [7] bu sefir ile Sultan'a bir yarlıg gönderiyordu. Alâaddin elçiye iltifat etti. Bu hareketi ile büyük bir tehlikenin önünü almış oldu. Sultan Alâaddin Kaana gönderdiği hediyelerin tertip edilmesini emretti. Nihayet (H. 634) 1237 senesi şevvalinin 3 üncü günü Kayseriye'de Meşhediye sahrasında büyük bir ordugâh kuruldu. Eğlenceye başladılar [8]. Neticede herkes mest ve beyhuş oldu. O sırada Çaşniğir [9] Naşirüddin Ali ansızın, kızarmış bir kuş etini, sıcak sıcak, Sultan'ın önüne koydu ve eliyle parçaladı. Sultan Keykubad birkaç lokma yedikten sonra kendisinde bir değişiklik başgösterdi. Meclistekiler şaşırıldı. Sultan hararet ve ıstırabının şiddetinden hemen atına binerek Keykubadiye sarayına gitti. Emir Karatay'a «benim işim sona eriyor, şimdi Kemaleddin Kamyar'ı çağırınız, ona söyleyecek sözlerim vardır» dedi. Hassa köleleri emrini yerine getirmeğe koştular. Kemaleddin ancak yatsı namazı vaktinde geldi. O zaman Sultanın dilinde ağırlık başlamıştı. Her ne kadar işaretlerle bir şeyler anlatmak istedi ise de Kemaleddin bir şey anlayamadı. Bunun üzerine evine döndü.

H. 634 Şevvalinin 4 üncü pazartesi gecesı Sultan Keykubadiye Sarayında öldü [10]. Saray matem içinde çalkandı. Ölüsü Konya'ya getirildi ve ecdadının mezarları yanına gömüldü. Anadolu teessür içinde idi.

Tarihçiler Alâaddin'in gayrıtabiî bir surette öldüğü fikrinde idiler. Her ne kadar İbni Bibi açık bir şey söylemiyorsa da Cenabi, Hammer ve Hayrullah efendi gibi tarihçiler oğlu Gıyaseddin Keyhusrev tarafından zehirlenmiş olduğunu ısrarla söylemektedirler [11]. Zira Alâaddin Keykubad, Eyyub oğullarından Melik El-Muazzam bin El-Melik-El-Adil'in kızı Melikei Adile'den doğan küçük oğlu İzzeddin Kılıcaslan'ı veliahdlığa tâyin etmişti. Bu hareket büyük oğlu Gıyaseddin Keyhusrev'e dokundu. Çünkü saltanatın kendi hakkı olduğu fikrinde idi. Sultan Alâaddin Keykubad'ın ölümünde büyük ümera veliahdlık meselesini aralarında hallettiler. Ölen sultanın vasiyetini tutmadılar. Oy birliği ile II nci Gıyaseddin Keyhusrev'i saltanat tahtına geçirdiler. [12]

Bu yılda, Eyyub oğullarından Melik El-Kâmil'in, kardeşi Melik El-Eşref ile arası bozuldu. Gıyaseddin Keyhusrev Melik El-Eşref'in tarafını tuttu [13].

Yeni Sultan tahta oturur oturmaz, iktidar mevkiine geçirdiği Emir Sadettin Köpek'in nüfuzu altına girerek, bunun sözü ile babası zamanında Selçuklulara sığınan Harzemlilerin büyüklerinden Kırhan'ı durdurdu ve Zamenti kalesine gönderdi. Kırhan bu kalede bir hastalığa tutularak öldü. Bunu haber alan Harzem beyleri hep birden kaçmağa başladılar. Memlekette sarıntı, ıstırap belirdi. Geçtikleri yerleri yağma ettiler. Bütün bu olaylar Harzemlilerin darmadağın olmalarına sebep oldu. Sonradan âdeta bir eşkıya çetesi şeklini alıp yok oluncaya kadar Suriye'de dolaştılar. [14]

Sadettin Köpek, Selçukilerin başarı gösteremeyişlerini bahane ederek Kamyar'ı Sultanın huzurunda çekiştirmeğe başladı. Bir gün Saltanat divanında devlet büyükleri toplanmış Çaşnigir Şemseddin Altın Bey divan kararlarını imza etmekle meşguldü. Pervane Taceddin ile Sadettin Köpek Sultanın huzurunda divana geldiler. Köpek Sultanın yüzüğü parmağında olduğu halde ileri atıldı ve Şemseddin altın beyin ak saçlarından tutarak devlet büyükleri arasından sürükledi. Onu bir candara teslim etti. Şemseddin dışarı götürülünce derhal şehidedildi. Hiç kimsede bu hareketin sebebini sormağa cesaret kalmamıştı.

İsfihanlı Sahib Şemseddin, Kemaleddin Kamyar'a, «eğer bu halin önüne geçmezsek Köpek çok küstahlık yapacak, şerrini başkalarına da ulaştıracaktır, bu siyasete engel olmak gerktir», dedi. Kemaleddin gaflet gösterdi. Bu hususta söz söylenmesini doğru bulmadı. O günden sonra Köpek'in rezaletleri artmağa başladı. Bundan sonra Pervane Taceddin'i de ortadan kaldırmağı lüzumlu görmüşü. Gizli ve aşikâr dalaverelerle onun da vücudunun temizlenmesine çalıştı. Pervane Taceddin bu sebepten dolayı onların arasından uzaklaşarak, vaktiyle kendisine timar verilmiş olan Ankara'ya gitti. Orada ahvalin düzelmesini bekledi. Ankara halkına karşı iyilikler, cömertlikler göstermekle meşgul oldu [15]. Fakat Köpek onu da Sultanın gözünden düşürdü. Pervane Taceddin'e zina isnadı ile imam ve kadılardan, bu suçun cezası olarak, taşlanarak ölmek, fetvasını aldı. Sultan bunu şarap tesiri ile onayladı. Köpek Ankara'ya geldi. Sonradan onu Ankara meydanında yarı beline kadar toprağa gömdürerek taşlatmak suretiyle ortadan kaldırımağa muvaffak oldu. Bu kadar zulümler elvermemiş gibi, günahsız olduğu açık olan övey annesi Melikei Adile'yi Ankara kalesine, çocuk olan kardeşlerini, İzzeddin kılıçaslan ile Rüküiddin Süleyman'ı Borlu kalesine hapsetti.

635 senesinde Sultan Gıyaseddin Keyhusrev, Eyyub oğullarından Melik El-Azizin annesine, oğlunun kızına talibolduğunu buna mukabil Melik El-Nasır Yusuf'a kızkardeşini vermek istediği haberini yolladı. Arzusu kabul edildi.

Gıyaseddin'in Gaziye hatun ile elli bin dinar mukbilinde nikâhı yapıldı. Diğer taraftan Haleb meliki, İbniladimi, Anadolu'ya Melik El-Nasır Yusuf Alâaddin Keykubad'ın kızı Melke hatun ile evlenmelerini temin etmek için, elçi olarak, gönderdi. Melke hatunun annesi Melik El-Adil Ebi Bekir bin Eyyub'un kızı idi. Onu.Dumuşk Meliki Melik El-Muazzam İsa, Sultan Alâaddin Keykubad ile evlendirmişti. Bundan sonra Gıyaseddin Keyhusrev Ha-

leb'e sefir göndererek, kendi namına hutbe okunmasını ve sikke kestirilmesini istedi. O sıralarda ümera ve askerler Hama şehrini kuşatmışlardı. Bu yüzden Melik El-Aziz'in annesi, Gıyaseddin Keyhusrev'in bu arzusunu kabul etti. [16] Aynı senede Melikei Adile keman kirışı ile boğduruldu.

Tarihçi İbni Bibi ve ondan naklen Selçuk tarihini yazanlar, dökülen bunca günahsız kanları hep Sadettin Köpek'e yüklemektedirler. Fakat acaba Sultan Keyhusrev'e de bundan hiçbir pay düşmez mi?. Evvelâ babayı, üvey anneyi sonra da kardeşleriyle Devletin emektar adamlarını birer bahane ile ortadan kaldırmakla tarih nazarında mazur tutulamaz mı? Zannederiz ki tutulamaz. Çünkü Sadettin Köpek gibi haris bir adama kapılmış olsa dahi, âdil bir hükümdar sıfatı ile, bu kanlı hareketleri hafifletebilirdi. Bu hale göre Sadettin Köpek Keyhusrev'in intikam vasıtasıdır. Mamafih bu cinayetler kendi işine uygun geldiği için bunları sevgili Sultanının arzusu ile yapıyordu.

Kamoyu başka tarafa çevirmek için 635 senesinde Sadettin Köpek'in kumandasıyla Samsad kalesine bir sefer yaptı. Kale bu senenin zilkade ayının sonuncu cuma günü birkaç kale ile birlikte alındı. Bu gibi hareketler halk nazarında Devletin yerini düşürüyordu. Diğer taraftan Köpek'in gazap ateşi gün geçtikçe hududunu genişletmekte idi. Bu yüzden Sadettin'i sevmiyenler dedikoduya başladılar. Öteden beri Sultan da yaptığından pişman olmağa başlamıştı. Neticede II-nci Gıyaseddin Keyusrev Sadettin Köpek'i öldürtmek mecburiyetinde kaldı.

Kanaatimize göre bu dinar, II nci Gıyaseddin Keyhusrev'in H. 635 senesindeki başarısının bir andacı olmak üzere kesilmiştir.

[1] Bakınız: İ. Galip, Meskükâtı Kadimei İslâmiye Kataloğu. Kısım II. Methal kısmı.

[2] İbni Bibi, Alâeddin Keykubad'ı şöyle tanıtır: Sultan Alâeddin Keykubad'ın yücelik ve kudretinin parlak güneşi, hükümdarlık ve saltanatı en yüksek mertebesine belki zaval noktasına erişmiş cihanın serkeşleri, başlarını onun buyruğu altına koymuşlardı. Halife El-Mustansır ile memleket idaresinde amaçlarının veraseti hükmünce ortaklığa başlamış halife onu «اطان الاعظم وتسم معظم» yani yüce Sultan ve en büyük ortakçı diye anmıştı. İbni Bibi, Anadolu Selçuk Devleti Tarihi, Ankara Uzluk basımevi 1941. S 186.

[3] Ahmet Refik, Tarihte Kadın simaları. Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi 1931 S. 3.

[4] Nesevi'ye göre ilk defa olarak İmadettin adlı elçiyi gönderen Keykubad'ın veziri olmuştur. Bakınız: Nesevi, Sireti Celâleddin Menkıberti, Paris 1891 S. 155.

[5] Ebilfida, cilt III, S. 153. İbnilesir vakanın 627 senesinin 28 ramazan cumartesi gününde vukua geldiğini gösteriyor. El-Kâmil fi-tarih cilt 12 S. 190. İbni Bibi, Farişi Selçukname, S. 178 de 28 ramazan olduğunu söylüyor.

[6] Gürcü Melikesi Rosudan Melke Tamarın kızıdır. 1195 senesinde doğmuş ve 1223-1247 e kadar hüküm sürmüştür. Moğul istilâsından sonra dağlarda bir kaleye sığınmış fakat sonraları Moğulların tazyikına dayanamıyarak kendisini zehirlemiştir. Bakınız: Brosset, Histoire de la géorgie depuis L'antiquité jusqu'a XIX e siècle, traduite du georgien, I Partie (1849) S. 430. Rosudan kendini zehirlemeden evvel damadı Gıyaseddin'e hoş görünmek için İslâm Dinini kabul ettiğini ve sonra kendi kendini zehirlemek suretiyle intihar ettiğini söylüyor. Bakınız: Le Beau, Histoire du Bas-Empire Tom XVII, Paris 1834 S. 460.

[7] Tarihçi İbni Bibi Hakanın adını söylemiyor. Cengizin oğlu Oktay 624 de tahta geçmiş ve 639 da ölmüş olduğuna göre hâdisenin bunun zamanına raslaması lâzımdır.

[8] Bakınız: İbni Bibi Farsça Muhtasar Selçuknamesinden Anadolu Selçuk Devleti Tarihi. S. 187.

[9] Çaşnigir hükümdarın sofracılığı olup, bunların Umeradan olan amirine de «Emir Çaşnigir» denirdi. Emir Çaşnigir bizzat hükümdarın sofrasına nezaret etmekle mükellef olduğu gibi sultanın önüne konacak yemeği evvelâ kendisinin tatması usuldendi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı İmparatorluğunun Teşkilâtı S 88.

[10] İbni Bibi, Anadolu Selçuk Devleti Tarihi S. 187 devam; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz Sivas şehri S. 107; Abdulhay bin İmad El-Hanbeli, Şezaratul zehep fi ahbâr men Zehep, cilt 5, S. 168 de 7 şevval de olduğu gösteriliyor; Abdurrahman ibni Cevzi, Mirat El-Zaman, cilt 8, S. 465 de gün gösterilmiyor.

[11] Hayru'llah efendi Tarihi, cilt I, S. 29; Hüseyin Husameddia efendi, Amasya Tarihi, cilt 2, S. 367 de Sadettin Köpek'in kırkırtması ile babasını zehirletti deniliyor.

[12] Mehmet Arif.Necip Asım, Osmanlı Tarihi S. 442.

[13] Bakınız: Ebil - Fida, cilt 3, S. 166.

[14] Bakınız: İbni Bibi Selçuknamesi tercümesi, Uzluk basımevi S. 150; Sahaifül Ahbar'ın tercümesi olan Anadolu Selçukileri Fasiküfî, Çev. Hasan Fehmi Turgal S. 30 Ebilfida cilt III, S. 167 de Melik El-Kâmil'in oğlu Elsalih babasının izniyle Harzemlileri kullandığını Ebulfaraç Tarih - muhtasarud - düvel S. 436 da Melik El-Nasır kendilerine Raha ve Harran'ı vermek suretiyle hücumlarına mâal oldu.

[15] İbni Bibi, S. 191 devam.

[16] Bakınız: Aynî, Ukdülceman. fi-Tarih ehli zaman cilt 4 varak 59. Veliyüddin Carullah kütüphanesi No. 1591. Cenabi El-aylem El-Zâhir fi ilmül evail ve l-evahir varak 299. Nuruosmaniye kütüphanesi No. 3098.

Ebilfida Tarihi cilt III, S. 170.

Halil Ethem, Kayseriye Şehri S. 77.

II nci G. Keyhüsrev'e ait Dinar'ın ön yüzü

Il nci G. Keyhüsrev'e ait Dinar'ın arka yüzü